

Яценко В. С.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7948-2983>
e-mail: iatsenko_v@ukr.net

ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСТВА

В представленій статті розглядаються питання проєктування та реалізація змісту навчання географії у 7-9 класах закладів загальної середньої освіти на прикладі освітньої практики формування лідерства і розвитку обдарованості здобувачів освіти. Основними педагогічними умовами, які впливають на освітній процес Нової української школи є: природа (вроджена здатність) і власні зусилля здобувачів освіти (праця), найближче оточення (батьки) і суспільство в цілому (однокласники, учителі).

Автором розроблено та впроваджено проєктне дослідження на тему «Як вивчати нову місцевість?» серед здобувачів освіти 7 – 9 класів, яке засвідчило великий адаптивний потенціал українських дітей за кордоном. Зокрема, здобувачами освіти досліджено: місце їх розташування, рельєф місцевості, придатності для поселення та інтеграція в новому середовищі. Як засвідчили результати досліджень, проєктна діяльність сприяла формуванню лідерських навичок здобувачів освіти.

Ключові слова: проєктування, географія, лідерство, інтеграція в новому середовищі.

The presentation of the article examines the nutritional design and implementation of the study of geography in 7-9 grades of secondary education in the application of educational practice, the formation of leadership and the development of talented workers. in illumination. The main pedagogical ideas that flow into the educational process of the New Ukrainian School are: nature (innate creation) and the power of education (pratsia), the closest extremity (fathers) and marriage in as a whole (classmates, teachers).

The author has developed and launched a research project on the topic “How to create a new locality?” The average of students completed grades 7 - 9, which confirmed the great adaptive potential of Ukrainian children abroad. Zokrem, the health workers have studied: the place of their growth, the relief of the locality, the suitability for settlement and integration in the new environment. As the results of the research showed, the project activity began to develop leadership skills among the students.

Key words: design, geography, leadership, integration in the new environment.

Умови формування лідерських якостей кожного здобувача освіти – це те завдання, яке нині ставиться перед Новою українською школою (НУШ). Що тут має перевагу: природа чи виховання? Це питання доволі складне і потребує додаткового дослідження. Але на наше переконання, здійснюючи пошук відповіді на це питання, нам необхідно врахувати декілька чинників: природа (вроджена здатність), власні зусилля здобувачів освіти (праця), найближче оточення (батьки) і суспільство в цілому (однокласники, учителі). Діють ці чинники всі разом, але розглядати їх краще поодиноці, не забуваючи про їх цілісність.

Що може свідчити про наявність вродженої здатності до лідерства: дуже ранній прояв ініціативності, талановитості у дітей і досягнення виключно високих творчих результатів в науці, мистецтві, політиці і військовій діяльності у юнацькому віці, коли людина вже працює, але не так багато, щоб можна було сказати, що він/вона зобов'язані своїм досягненням у цілому наполегливій або тривалій праці. Так, за результатами досліджень американських психологів з Чиказького університету Г. Уолберга, С. Рашер і Дж. Пакерсон відомо, що у самих видатних людей світу частіше зустрічалися такі характеристики, як «високий інтелект, цікавість, задавали багато запитань і прагнули виділитися...» [1, стор. 228].

Також ми знаємо із курсів вікової психології, що дитина розвивається внаслідок безпосереднього впливу іншої людини, отримуючи від неї знання, пояснення, оцінку предметів і явищ зовнішнього світу. Звідси велика роль його перших вихователів – батьків. Не деталізуючи, ми хочемо лише зазначити, що суспільстві потрібні не просто інтелектуали, а особистості, яких надзвичайно складно виховати в умовах сімейних негараздів. Дослідники цієї проблеми відзначають, що є таланти, які проявляються із ранніх років в області музики, шахів, іноземних мов, спорту, математики, але немає талантів у сфері моралі, альтруїзму, політики. Це треба послідовно формувати з ранніх років здобувачів освіти. Ми можемо порекомендувати додатково ознайомитися із роботами відомих психологів і педагогів на дану тематику – В.О. Сухомлинський, Л.С. Виготський, Ш.А. Амонашвілі та ін.

В закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) і закладах вищої освіти (ЗВО) необхідно надавати однакові права всім здобувачам освіти для виявлення і розвитку своїх здібностей, зокрема, створення цілісної системи розвитку лідерських якостей на базі Київського ліцею бізнесу (дир. Паращенко Л.І.). Зважаючи на зовнішні, геополітичні чинники, українська освіта за останні роки кардинально змінилася внаслідок глобалізованих викликів – поширення пандемії COVID-19 та введення воєнного стану з 24 лютого 2022 року відбувся перехід на дистанційну форму навчання. Дана форма навчання активізувала інтелектуально-творчий потенціал, як здобувачів освіти, так і учителів ЗЗСО. Це від використання мобільних додатків для юних дослідників природи, інтерактивних сервісів з географії до здійснення віртуальних екскурсій музеями світу і України. Наприклад, як зазначає Том Уоррен, станом на 23 квітня 2020 р. аудиторія Zoom перевищила понад 300 млн. учасників зустрічей [2]. А з 24 лютого війна також змінила не лише традиційні форми навчання, а також і місце

проживання учасників освітнього процесу НУШ. За даними гуманітарних організацій Організації об'єднаних націй (ООН), на 3 червня ц.р. майже 14 млн. осіб були змушені покинути свої будинки, в т.ч. понад 6,3 млн. осіб, в основному жінки і діти покинули країну [3]. Тому, зважаючи на дані геополітичні чинники та з метою підвищення якості навчання географії у ЗЗСО ми розробили і впровадили проєкт «Як вивчати нову місцевість?» серед ліцеїстів 7 – 9 класів. У чому його особливості та результати, наскільки проєктна діяльність може сприяти розвитку лідерських навичок ліцеїстів? Давайте розглянемо ці та інші питання, які стосуються даної тематики далі.

Проєкт «Як вивчати нову місцевість?»

Освоєння нової місцевості – це завжди хороший інструмент, щоб активувати мозок. Якщо це інша країна, ми маємо повністю переключитись та виконати незвичні завдання в новій місцевості – від пошуку шляху додому до покупок в магазині. Схожу вправу можна робити і вдома, наприклад, кожного разу змінювати шлях на навчання, роботу чи навмання гуляти вулицями. Така активність впливає на гіпокамп у мозку – місце навчання і пам'яті.

У такій ситуації важливо зацікавити себе і перетворити *вивчення нової місцевості* на цікаве хобі. Почати потрібно з вибору матеріалів. Тобто, обрати теми та формат, який зацікавить: книги, блоги, відео з каналів на ютубі тощо. Головне – робити все із задоволенням. Якщо поступово заохочувати себе, то з часом появиться азарт дослідника.

П'ять порад, як це зробити правильно

Завдання 1. Одним з ключових аспектів цього питання є **розташування**, хоча це може здатися повсякденним аспектом людського життя, це надзвичайно важливо. Птахи, комахи, дикі тварини і навіть морські істоти приймають рішення, засновані на розташуванні.

Відносне місцеположення стосується конкретного місця з посиланням на іншу точку, місце або орієнтир. При описі відносного розташування Івано-Франківська, можна описати, що він розташований на південному заході України у межиріччі Бистриці Надвірнянської та Бистриці Солотвинської. Під час руху по шосе, знаки пробігу вказують напрямок і відстань до наступного орієнтира, який може бути селом або містом. Знак показує відстань і напрямок орієнтира по відношенню до поточного місця розташування.

Абсолютне місце розташування відноситься до фіксованого місця на земній поверхні. Абсолютне розташування визначається географічними координатами, заданими в широтах і довготах. Наприклад, Міська ратуша Івано-Франківська розташована на вулиці Галицькій. Простіше дати координати будівлі або міста, але відносно неможливо дати координати країни. Проте можна визначити абсолютні розташування державних кордонів. Сучасні технології, такі як смартфони, використання GPS, для визначення абсолютного розташування та напрямок користувачів до їх призначення.

Нижче ми пропонуємо матеріали ліцеїстів, які відображають, як проявляються ті чи інші лідерські якості.

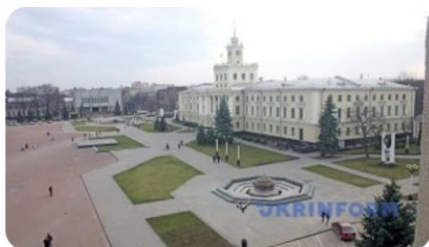
*Ось як визначає своє розташування ліцеїст 8б класу **Нікіта С.** «1.Моє місце розташування є Братислава(Словаччина). Фауна Словаччини багата і*

різноманітна. На території країни живуть ведмеді, вовки, рисі, дикі коти, бабаки, видри, куниці і норки. Полювання заборонено в національних парках, і деякі тварини, такі як серна, захищені по всій країні. Ліси та низовини підтримують численних диких птахів, таких як куріпки, фазани, дикі гуси та качки. Захищені хижаки, лелеки та інші великі птахи. Братислава знаходиться на заході Словаччини, та вважається як місто в центральній Європі, також розташована по обидва береги Дунаю, у передгір'ї Малих Карпат, примикає до кордону з Австрією. Під час руху по шосе, знаки пробігу вказують напрямок і відстань до наступного орієнтира, який може бути селом або містом. Знаки розташовуються кожен 1км під'їждючи до міста. Знаки показують відстань і напрямок орієнтира по відношенню до поточного місця розташування. Міська ратуша розташована на вулиці Staré Mesto 4809, 811 01, прямо біля замку, а можна й сказати, як у замку» [тут і далі зберігається авторська орфографія]. Подаємо зразок оформлення опису ліцеїстки 9б класу **Саміри З.**

ДЕ Я ЗНАХОДЖУСЬ?

Наразі я в місті Хмельницький, знаходиться на 357 км від Києва.

Населення цього міста за даними 2021 року 270 000. Через війну людей, які приїхали з інших міст 20 000.

Як ми бачимо, ліцеїсти по різному підходять до опису і оформлення місця розташування.

Завдання 2. Для опису місцевості землі використовуються такі фактори: нахил, висота і орієнтація землі. **Рельєф** земель впливає на потік і розподіл води. Крім того, на великих ділянках місцевість землі часто впливає на погодні умови та клімат району.

Існують різні типи теренів. Найбільш поширеними є плато, гори, рівнини і долини. Інші типи території включають степи, болота, ліси, річки і пагорби. *Відкриті місцевості* – плоскі і відкриті луки, а болота – плоскі. Гірська місцевість – це плавно зростаюча земля, в той час як гора круто піднімається. Річки – широкі райони проточною водою, а ліси заповнені великою кількістю дерев. Нарешті, болотиста місцевість є м'якою і вологою землею, а заболочені ділянки є каламутними і дуже вологими.

«2. Рельєф. Рівнини, долини, є річка – Одра (див. фото)».

Річка Одра. Фото Єлизавети Б, 9а клас.*

* тут і далі представлено фото ліцеїстів.

Зразок оформлення опису ліцеїста 9б класу Данила Т.

дуже хороше місто в плані
придатності для
поселення. Тому що тут є
рівнина земля, де і
розташовані будинки та
навіть самі дорожні шляхи
на стільки ж хороші, як і в
сучасних містах України.

Як і в більшості сіл, в
Вальгоргині дуже
ціниться природа, тож
тут є гірська
місцевість, де
протікає джерельна
вода, яку місцеві із
заохоченням п'ють.
Також гори
використовуються для
хіп-райпінгу на

Завдання 3. Місцевість землі відповідає за визначення її **придатності для поселення**. По-перше, плоска і рівнинна земля, як правило, корисна для *людського житла*, тоді як круті землі не підходять для того ж. По-друге, розуміння територій є значним для *сільськогосподарських цілей*. Це дає можливість власникам землі бути проінформованими про рух води, особливості дренажу та межі вододілу. По-третє, опис місцевості дозволяє проводити зусилля *щодо збереження ґрунтів*, наприклад контурну оранку. Контурна оранка необхідна для того, щоб зробити похилу ділянку правдоподібною. По-четверте, місцевості також *мають військове значення*. Вони допомагають військовим силам у розробці стратегій, пов'язаних з їх оборонними та наступальними атаками під час війни. Гори і лісові райони особливо корисні для війни, оскільки солдати можуть сховатися від своїх противників і напасти на них, коли найменше очікують нападу. П'яте значення місцевості пов'язане з *погодними умовами*. Різниця висот і характеру місцевості впливає на температуру і рівень опадів. Нарешті, місцевість має вплив *на авіацію*, особливо для літаків з низькими маршрутами і висоти аеропортів. Розуміння теренів допомагає їм уникнути аварії.

Зразок оформлення опису придатності місцевості для поселення **Саміри**
3.

КЛІМАТ

Клімат у Хмельницькому близький до помірно-холодного клімату. Є велика кількість опадів у Хмельницькому, навіть у найпосушливіший місяць.

Ми тут знаходимося протягом місяця і майже кожного дня змінюється температура з жаркої до холодної, і навіть був сніг.

Завдання 4. Будь-яке місто або село не є однорідним. Кожен район живе маленькою спільнотою зі своїми правилами і межами. Залежно від того, як формувались ці райони, звідки до них приїжджали люди, формується і ставлення мешканців до цих районів, сіл та міст.

Так **місто** має кілька беззаперечних маркерів, зокрема:

Центральна вісь (наприклад, площа з ринком чи ратушою) – звісно, забудова різних міст відрізняється, та оскільки міська спільнота утворила інший

спосіб управління, відмінний від сільського, у ньому завжди є місце, де відбувається економічна чи політична комунікація.

Публічні місця / місця розваг – адже саме у місті з'являється поняття дозвілля, яке треба організовувати, наповнювати.

Пам'ятники – як спосіб заповнення міського простору. У місті вулиці стають ширшими, з'являються вільні великі простори, які перетворюються на місця зустрічі людей – і вони заповнюються символами. **Сільська місцевість** продукує раціональні, потрібні, функціональні речі, а місто потребує публічних просторів та символів.

Місто завжди прокидається пізніше, ніж село. У селі ж мешканці змушені вставати дуже рано, адже господарство не чекатиме.

*Зразок оформлення опису міста/села **Єлизавети Б.***

«4. Місто

***Центральна вісь:** площа ринок, знаходиться у «Старому місті» (Stare Miasto)*

***Публічні місця/місця розваг:** ТРЦ., парки, аквапарк, церкви, собори, ратуші, скульптури, сквери, пам'ятки, музеї (див. фото нижче)*

Пам'ятники: див. фото нижче

Транспорт: громадський – автобуси, трамваї, самокати та велосипеди на прокат (усюди є велосипедні доріжки і свої світлофори для велосипедистів) + машини. За 20 хвилин від центра – вокзал».

А ось результати дослідження міста/села **Нікіти С.:** «4. У Словаччині як і у Америці, вважається краще жити в маленьких домівках, тому що в Братиславі, та інших великих містах не зручно жити вважається. Але мені дуже подобається через те що тут маорі людей живе, та не так багато машин на дорогах. Також коли ти йдеши по вулиці навіть в Братиславі, я можу відчувати запах рослинності та природи. Існують торгові центри, базари, продуктові магазини, та інше. Існують замки, фортеці, площа, місця розваг, пам'ятки, музеї, церкви, зараз у Словаччині приїхало з України трохи більше ніж 200 тисяч людей та біженців.»

Завдання 5. **Інтеграція в нове середовище** відбувається поступово і для кожного мешканця по-своєму. В якусь мить людина розуміє, що вже є частиною нового, міського/сільського, контексту. Формування міської/сільської ідентичності залежить від того, наскільки людина сама відчуває себе частиною міської/сільської спільноти, наскільки вона в неї інтегрована, наскільки спільнота сприймає її як свою, чи стикається людина з практиками іншування.

Дане завдання до дослідження є головним, адже переважно ліцеїсти були змушені залишити рідну країну або переміститися в західні регіони. І тут, на нашу думку, важливим залишається питання щодо власної інтеграції в новому середовищі. Це і психологічний стан, і соціо-культурне середовище, і знання місцевих мов, і багато іншого.

*Зразок оформлення опису інтеграції в нове середовище **Єлизавети Б.***

«5. Інтеграція у нове середовище: в процесі

Поляки до Українців ставляться, з мого досвіду, нормально. Більший час я розмовляю англійською, і мене розуміють 70% часу. Якщо ні – стараюся пояснити українською, і у більшості випадків ми розуміємося. Друзів або знайомих у мене серед поляків нема. Я знаю пару польських фраз, це часто допомагає. Щодо населення – великої різниці з українським менталітетом я не помітила.

Мені подобається місто – тут чисті вулиці, красива архітектура, і в цілому тут приємно знаходитися. Із мінусів – законом заборонено працювати по неділям, тому ні магазини, ні ТРЦ не працюють, що створює сильні незручності».

*А це думки **Нікіти С.:** «5. Ще до війни я планував жити на 2 країни в Україні, та Словаччині. Тому коли я переїхав сюди мені було зручно, тому що я розумів їхню мову, так як я ще до війни вивчав цю мову, я знав їхню культуру та інше. Я познайомився в новими словацькими друзями, якщо я їх не розумію, то ще розмовляю на англійській. Біля мого будинку, та по вулицям посаджені людиною дерева «Сакури». Словацькі люди нас люблять, а ми їх вони добре до нас відносяться, а ми до них».*

А також думки з цього приводу ліцеїстки 9б класу Катерини П.: «5. ІНТЕГРАЦІЯ

Я вважаю, людина може вважати себе інтегрованою в суспільство, якщо має сферу діяльності та приносить якусь користь суспільству, для підлітків та дітей це може бути шкoл або дитячий садок. В іншому випадку, процес не можна вважати інтеграцією та сприймати людину, як місцевого мешканця. на жаль моя інтеграція поки, що не відбувається жодним чином, адже я не хожу в школу...».

Цікавою виявилися і думки ліцеїстки 9а класу Дарії П.: «Під час перебування в Големі [Албанія], я відчула себе частиною цього міста, люди добрі та відкриті. Албанці привітливі люди з якими можна знайти спільну мову. Більша частина албанців розуміє та підтримує Україну та українців в цілому. Із усієї поїздки найбільш запам'ятався флешмоб для представників Українського Посольства в Албанії. Ми готували танець перед приїздом послів, відео з флешмобу показували по телебаченню в Албанії та це не перший раз коли нас знімали. До нас приїздила група новин, які знімали кадри того, як ми навчаємось і як проводимо день. Матеріал також показували на національному каналі. Відвідували церкву у Тирані. Ікони були гарні, так вийшло що нам вдалося спостерігати навіть службу. Грали в волейбол проти учнів албанської школи. Запам'ятались невеликі гори що були вздовж дороги, коли їхали з учнями в Дюррес, я звернула увагу саме на них, на деяких вулицях можна було побачити невеликі пальми».

Представлені в даній статті окремі зразки реалізації проєкту «Як вивчати нову місцевість?» Нікіти С. (8б), Єлизавети Б., Данила Т. і Дарії П. (9а), Саміри З. та Катерини П. (9б) засвідчують високий рівень розвитку лідерських якостей ліцеїстів. Це і самостійне засвоєння нових знань (в т.ч. культурологічних), виявлення високого інтелекту, здатності мислити, добру пам'ять, енергійність, захоплення працею і вмінням відпочивати, яскраво виражена незалежність у поглядах і діях, індивідуалізм, почуття самоідентифікації, творчі сили і вміння контролювати себе, прагнення контактувати з однолітками в різних країнах, підвищена реакція на деталі, образи і інші явища зовнішнього світу та отримання користі із швидко накопичуваного художнього або інтелектуального досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Walberg H., Rasher S., Pakerson J. Childhood and eminence. «J. of creative», 1979, vol. 13, № 4, p. 225-231.
2. Уоррен Том. Zoom зростає до 300 мільйонів учасників зустрічі, незважаючи на негативну реакцію безпеки. URL. : <https://www.theverge.com/2020/4/23/21232401/zoom-300-million-users-growth-coronavirus-pandemic-security-privacy-concerns-response>
3. Сумні підсумки ста днів війни в Україні. Новини ООН. URL. : <https://news.un.org/ru/story/2022/06/1425132>